

MONCRAPA(04)

MONOGRAFIES DE LA CÀTEDRA ROSES D'ARQUEOLOGIA
I PATRIMONI ARQUEOLÒGIC

ARCHAEOLOGY OF MOBILITY: CIRCULATION OF GOODS AND PEOPLE IN LATE ANTIQUITY AND THE MIDDLE AGES

ARQUEOLOGIA DE LA MOBILITAT: CIRCULACIÓ DE BÉNS
I PERSONES EN ÈPOCA TARDOANTIGA I MEDIEVAL

MARC BOUZAS, LLUÍS PALAHÍ (EDS.)

**ARCHAEOLOGY OF MOBILITY: CIRCULATION OF GOODS
AND PEOPLE IN LATE ANTIQUITY AND THE MIDDLE AGES.
MATERIAL, TECHNICAL AND CULTURAL EXCHANGES
FOR THE CONSTRUCTION OF A SOCIETY**

ARQUEOLOGIA DE LA MOBILITAT: CIRCULACIÓ DE
BÉNS I PERSONES EN ÈPOCA TARDOANTIGA I MEDIEVAL.
INTERCANVIS MATERIALS, TÈCNICS I CULTURALS
PER CONSTRUIR UNA SOCIETAT

Dades CIP recomanades per la Biblioteca de la UdG

CIP 931 ARC

Archaeology of mobility : circulation of goods and people in late antiquity and the middle ages. Material, technical and cultural exchanges for the construction of a society = Arqueologia de la mobilitat : circulació de béns i persones en època tardantiga i medieval. Intercanvis materials, tècnics i culturals per construir una societat / Marc Bouzas, Lluís Palahí (eds.). – Girona : Universitat de Girona - Edicions UdG : Documenta Universitaria, [2026]. – 1 recurs en línia (455 pàgines) : il·lustracions, mapes, gràfics. – (Moncrapa ; 04)
Conté: El comercio con Oriente en la fachada atlántica durante la antigüedad tardía / Adolfo Fernández Fernández ... – Textos en català, anglès, francès, italià i castellà, resums en català, anglès i castellà. – Descripció del recurs: 16 juliol 2026
ISBN 978-84-9984-757-3 (Documenta Universitaria). ISBN 978-84-8458-805-4 (Universitat de Girona)
I. Bouzas Sabater, Marc, 1992- , editor literari II. Palahí Grimal, Lluís, editor literari III. Contenidor de (Obra): Fernández Fernández, Adolfo. Comercio con Oriente en la fachada atlántica durante la antigüedad tardía 1. Emigració i immigració – Història – Fins al 1500 2. Comerç – Història – Fins al 1500 4. Llibres electrònics
CIP 931 ARC

Moncrapa - 04

Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic

© Continguts i figures / Content and figures: els autors / the authors

© Il·lustració de la coberta / Cover illustration: Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic

© de l'edició: Universitat de Girona - Edicions UdG

© de l'edició: Documenta Universitaria®

Equip editorial i instruccions per als autors i política editorial

/ Editorial team and instructions for authors and editorial policy:

www.documentauniversitaria.media/

Contacte / Contact:

Càtedra Roses d'Arqueologia i Patrimoni Arqueològic

cat.rosesarqueologia@udg.edu

Universitat de Girona

Plaça Ferrater Mora, 1

17071 Girona

Tel. 972 45 82 90

ISBN: 978-84-8458-805-4 (Universitat de Girona)

ISBN: 978-84-9984-757-3 (Documenta Universitaria)

DOI: 10.33115/b/9788499847573

Universitat de Girona
Càtedra Roses d'Arqueologia
i Patrimoni Arqueològic

Ajuntament de Roses
www.roses.cat

Fundació Girona
Regió de Coneixement

Universitat de Girona
Diputació de Girona
Ajuntament de Girona
Consell Social de la UdG
Cambra de Comerç

L'estudi forma part dels Projectes quadriennals de recerca finançats per la Generalitat de Catalunya «Urbanisme, poblament i conflicte en època medieval i moderna. La vila de Roses com a paradigma» i «Gènesi i evolució del poblament litoral al nord-est peninsular en època medieval»

Generalitat de Catalunya
Departament
de Cultura

Girona, 2026

Aquesta obra està subjecta a una llicència de Creative Commons (CC BY-NC-SA 4.0).

La llicència completa es pot consultar a: <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>

Universitat
de Girona

Documenta
Universitaria

@DocUniv
documentauniversitaria.com

ÍNDEX

El comercio con Oriente en la fachada atlántica durante la antigüedad tardía El caso del puerto de Vigo	9
Adolfo Fernández Fernández	
Saint-Blaise (<i>Ugium</i>) et sa région Un haut lieu des échanges méditerranéens au sein du <i>territorium</i> de la cité d'Arles	23
Marie Valenciano-Dumas	
Roses en el marc de les rutes comercials en època tardoantiga	37
Marc Bouzas i Lluís Palahi	
Échanges commerciaux et mobilités dans le sud-ouest de la France durant l'Antiquité tardive Études de cas	53
Vanessa Elizagoyen, Christian Scullier, Vincent Geneviève, David Guitton, Jérôme Hernandez, Stéphanie Raux, Laure Simon	
Influencia de las rutas marítimas en la transformación de las ciudades portuarias andalusíes Los casos de Almería, Cartagena y Denia	73
Raquel Bujalance Silva	
Vaixells i tripulacions com a transmissors de la tecnologia naval i el saber nàutic entre l'Atlàntic i la Mediterrània als segles XIV i XV Una visió des de l'arqueologia, la iconografia i la documentació escrita	91
Marcel Pujol i Hamelink	
African Red Slip Ware <i>Atlante</i> XA1a Lamps with impressions of the solidus celebrating Theodosius II's <i>Vota Vicennalia</i> (422 AD) Sardinian and Mediterranean evidence of a unique Artifact	109
Marco Muresu	
Àmfores mediterrànies i ocupació a les comunitats cristianes prepirinenques de Cova Colomera i els Altimiris	123
Walter Alegría Tejedor, Leandro Fantuzzi	
Materials arqueològics d'importació en les coves de Catalunya durant l'Antiguitat Tardana (s. IV-VI dC)	137
Ramon Coll Monteagudo, Magí Miret-Mestre	
La céramique kaolinique en Roussillon, un indicateur d'échanges commerciaux durant le haut Moyen Âge ?	155
Manon Géraud, Jérôme Kotarba	
Influencia y asimilación de técnicas foráneas en la cerámica pleno y bajomedieval de la ciudad de Guadalajara	169
Israel Jacobo Alcón García	

Visible and invisible traces of trade: an analysis of socio-economic dynamics in the late Middle Ages at Cencelle (Tarquinia, VT)	185
Flora Miele	
<i>Las pareis dels moros appellades alls palaus</i> Del vilar al mas arran d'un camí ramader al Montseny entre els segles IX-XII	203
Jaume Oliver-Bruy	
Conexiones entre aldeas Análisis y cálculos de movilidad en el entorno de <i>Eio</i> (Hellín, Albacete) entre los siglos VI y VIII	215
Torres Cortés, Marta	
Pensar la mobilitat més enllà de l'arqueologia Models, camins i simulacions digitals a la Serra de la Demanda	229
Sonia Medina Gordo i César González-Pérez	
El monestir de Santa Maria d'Amer i una ruta de transhumància (segles IX-XV)	241
Elvis Mallorquí	
Viatgers del so. L'expansió a Europa de l'arquet musical des de les Rutes de la Seda	261
Laura de Castellet	
De la costa mediterrània a la serralada pirinenca Àrees d'abastiment, mobilitat i circulació de béns, idees i persones en la gènesi del monacat occidental (el cas dels Altimiris)	273
Marta Sancho i Planas	
Bâtir les palais publics Circulations politiques et architecturales entre Provence et Italie (XII ^e -XIII ^e siècles)	287
Simone Balossino	
<i>Marmora tarraconenses</i> . Reciclatge i exportació de marbres i pedra de la vella Tàrraco entre l'antiquitat tardana i l'edat mitjana	307
Joan J. Menchon Bes	
L'Hospital de Sant Joan de Martorell (segle XIII) Un centre assistencial en un node viari	321
Alfred Mauri Martí, Esther Travé Allepuz, Isidre Ot Padilla	
Cristians sirians a la Mediterrània occidental postimperial (segles V-VIII) L'evidència de les fonts literàries i arqueològiques	335
Raúl Villegas Marín, Jordina Sales-Carbonell	
Mobilitat i permanència al jaciment de l'Esquerda Una lectura arqueològica de llarga durada	345
Imma Ollich i Castanyer, Esther Travé Allepuz, Albert Pratdesaba i Sala, Montserrat de Rocafiguera i Espona, Maria Ocaña i Subirana	

Los enterrados en el anfiteatro de Albenga (SV-Italia)	361
Nuevas interpretaciones para una reconstrucción social de una capital local en la Antigüedad Tardía	
Stefano Roascio, Elena Dellù, Giuseppina Spadea, Alessandro Bona	
Los que vinieron del norte. La materialidad catalana en la construcción de la sociedad del reino de Valencia en el siglo xiv	375
El ejemplo de la Pobla de Ifach (Calp, Alicante)	
José Luis Menéndez Fueyo, Joaquín Pina Mira	
Trasferimenti di uomini - trasferimenti di tecniche. Interazioni e scambi tra Oriente ed Occidente nel corso del medioevo	393
Il caso del <i>Tempietto Longobardo</i> di Cividale del Friuli (Italia, UD)	
Stefano Roascio, Aurora Cagnana, Alessandro Zucchiatti	
Le migrazioni degli Slavi nel Nord Est italiano durante l'Alto Medioevo (vi-x sec.) e la formazione della Carantania	413
Evidenze archeologiche e fonti scritte	
Ettore Bianchi, Aurora Cagnana	
Abstracts (català)	423
Abstracts (español)	435
Abstracts (english)	447

L'HOSPITAL DE SANT JOAN DE MARTORELL (SEGLE XIII)

UN CENTRE ASSISTENCIAL EN UN NODE VIARI

Alfred Mauri Martí,¹ Esther Travé Allepuz,² Isidre Ot Padilla³

INTRODUCCIÓ

L'antic hospital medieval de Martorell es fundà en un solar a l'actual carrer de Pere Puig —antic carrer Nou—, on romangué fins al seu trasllat l'any 1842. L'any 1310 s'hi bastí, adossada a l'edifici hospitalari, una capella sota l'advocació de Sant Joan Baptista que acabà donant nom a l'establiment i que encara es conserva avui dia, situada actualment al carrer de Pere Puig núm. 61. Aquesta capella constitueix l'única estructura conservada del complex original. El trasllat de l'hospital a mitjan segle XIX fou conseqüència directa de la desamortització de l'antic convent dels Caputxins, decretada l'any 1835, que permeté la cessió d'espais per a usos públics. A partir d'aquest moment, l'antic edifici hospitalari entrà en una fase de progressiu abandonament i fragmentació: determinades dependències foren adaptades com a habitatges particulars, mentre que d'altres foren segregades i ocupades per construccions de nova planta. Aquest procés comportà una alteració substancial del conjunt, així com una pèrdua gradual de la seva identitat original, fins a la desaparició definitiva de les restes arquitectòniques medievals, primer de manera parcial i, finalment, amb l'enderroc total del qual en quedava l'any 1987.

Amb motiu d'aquest darrer episodi destructiu, i en el marc de la construcció d'un nou immoble d'habitatges, es promogué una iniciativa de documentació arqueològica a través d'un acord entre els promotors privats i l'Ajuntament de Martorell. Aquest acord contemplava, en principi, la integració de les estructures històriques dins el nou projecte arquitectònic. Tanmateix, els compromisos establerts no es compliren, fet que provocà la pèrdua irreversible dels vestigis materials de l'hospital. La documentació gràfica i descriptiva de les restes fou assumida, en aquell moment, pel Centre d'Estudis Martorellencs, en una actuació d'urgència prèvia a l'enderroc, els resultats de la qual han romàs inèdits fins ara. Des d'aleshores, la recerca documental

¹ Centre d'Estudis Martorellencs

² Universitat de Barcelona

³ Virtual Past 3D

duta a terme posteriorment va permetre identificar els fundadors tant de l'hospital com de la capella de Sant Joan, establir el context històric, geogràfic i social de la seva creació i aportar dades sobre el funcionament intern del centre, així com sobre les diverses fases de transformació constructiva experimentades al llarg dels segles.⁴

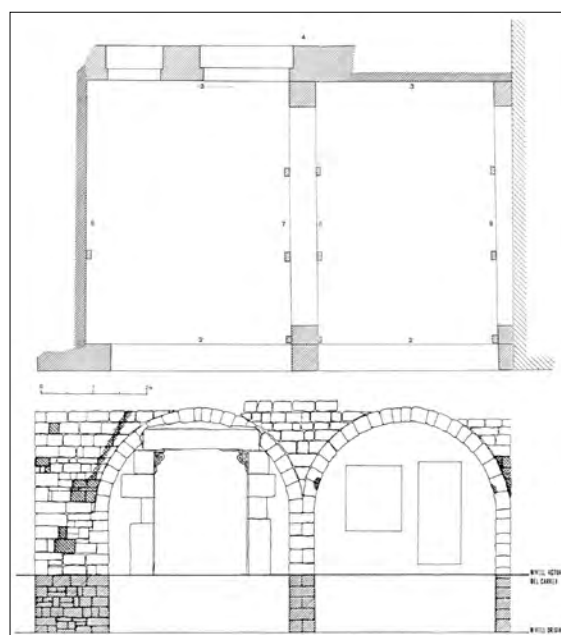
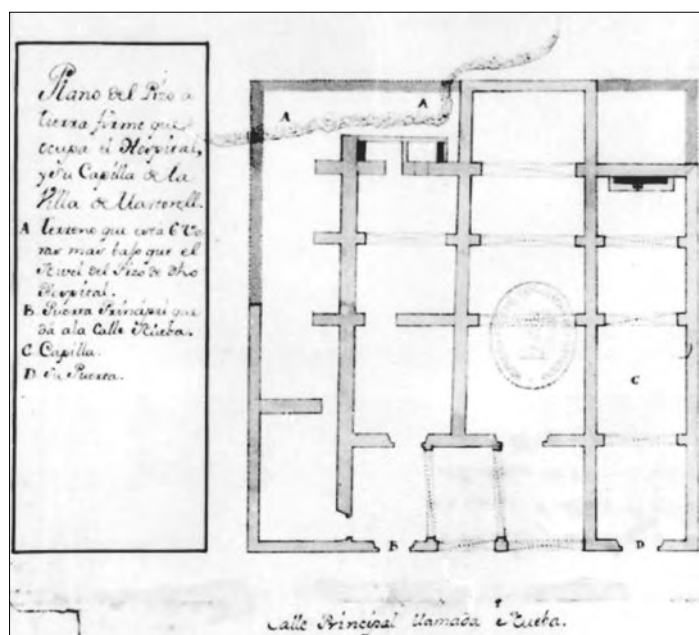
Malgrat la seva rellevància històrica i la singularitat tipològica del conjunt, l'hospital medieval de Martorell ha estat tradicionalment absent de la bibliografia especialitzada sobre les institucions assistencials medievals a Catalunya. La celebració d'aquest Seminari representa, per tant, una oportunitat idònia per difondre, per primer cop, els materials documentals i gràfics fins ara inèdits, per oferir una revisió actualitzada de la seva història, i per analitzar el rol d'aquest espai en la xarxa viària medieval, on la vila de Martorell constituïa un node destacat facilitador de la mobilitat de l'època.

L'ESTUDI ARQUEOLÒGIC DELS EDIFICIS: L'HOSPITAL I LA CAPELLA

Tot i la proximitat física i la coexistència d'elements estructurals comuns, l'hospital i la capella de Sant Joan constituïen dues construccions independents, sorgides de dues fundacions diferenciades, tal com analitzarem més endavant. Aquesta distinció, fonamental des del punt de vista històric i funcional, ha estat sovint desdibuixada per la bibliografia anterior (Clopas, 1945; Pagès, 1992), que ha tendit a considerar erròniament la capella com a part intrínseca del conjunt hospitalari o com la seva església pròpia. Pel que fa a la capella, la seva conservació fins als nostres dies permet una anàlisi arquitectònica directa. En canvi, l'estudi de l'hospital es veu condicionat per la destrucció física de l'edificació, fet que limita severament les

Figura 1. Plànol del segle XIX del conjunt de l'hospital i la capella de Sant Joan.

Figura 2. Planta i un dels alçats elaborats el 1987.

⁴ Bona part de l'estudi documental és obra de Josep Baucells (2017) i recollit en l'esborrany d'una història de l'hospital que no va poder completar ni veure publicada. Serveixi doncs aquest article d'homenatge i reconeixement a la seva sempre generosa col·laboració en la recerca històrica vinculada a Martorell. Les escasses referències anteriors les trobem en les publicacions de Bonaventura Pedemonte (1929), d'Isidre Clopas (1945 i 1956) i de Montserrat Pagès (1992).

possibilitats d'anàlisi arqueològica. Les úniques dades materials disponibles procedeixen de la documentació elaborada en el moment immediat a l'enderrocament definitiu, l'any 1987, i corresponen exclusivament a la façana de migdia.

Tanmateix, un precedent documental d'extraordinari interès permet una aproximació complementària al conjunt. Ens referim al projecte redactat a mitjan segle XIX per a la construcció d'una residència militar en el solar ocupat per l'antic hospital i la capella. Tot i que el projecte no arribà mai a executar-se, inclou un plànol que recull l'organització espacial de la planta baixa d'ambdós edificis. Aquest document esdevé una font de gran valor per a la reconstrucció hipotètica de l'hospital, especialment pel que fa a la seva configuració estructural. En aquest plànol (fig. 1) s'assenyalen els espais corresponent respectivament a l'hospital (A i B) i a la capella (D i C).⁵

La combinació de la informació documental amb la qual proporciona el plànol que acabem d'esmentar, la documentació parcial de 1987 —que va permetre elaborar una planimetria i alçat de les restes conservades (fig. 2)— i una planta i alçat actual de la capella (fig. 3), han servit de base per a la proposta de restitució 3D i la determinació de les fases, què ha de ser entesa com a hipotètica, sotmesa a revisió en funció de futures troballes o estudis complementaris. Per aquest motiu, s'ha utilitzat l'Escala d'Evidència Històrica-Arqueològica (Aparicio, Figueiredo, 2016, p. 239) sobre els models 3D generats (fig. 4).

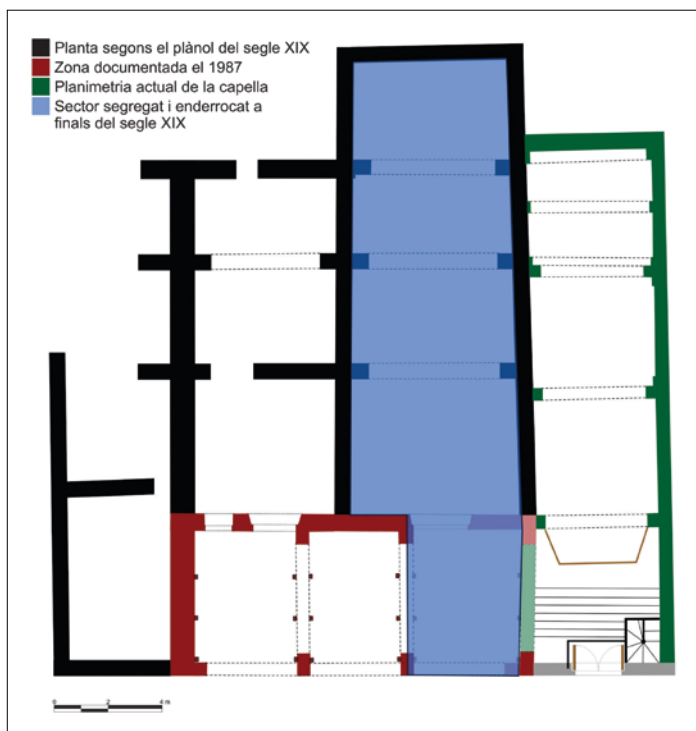
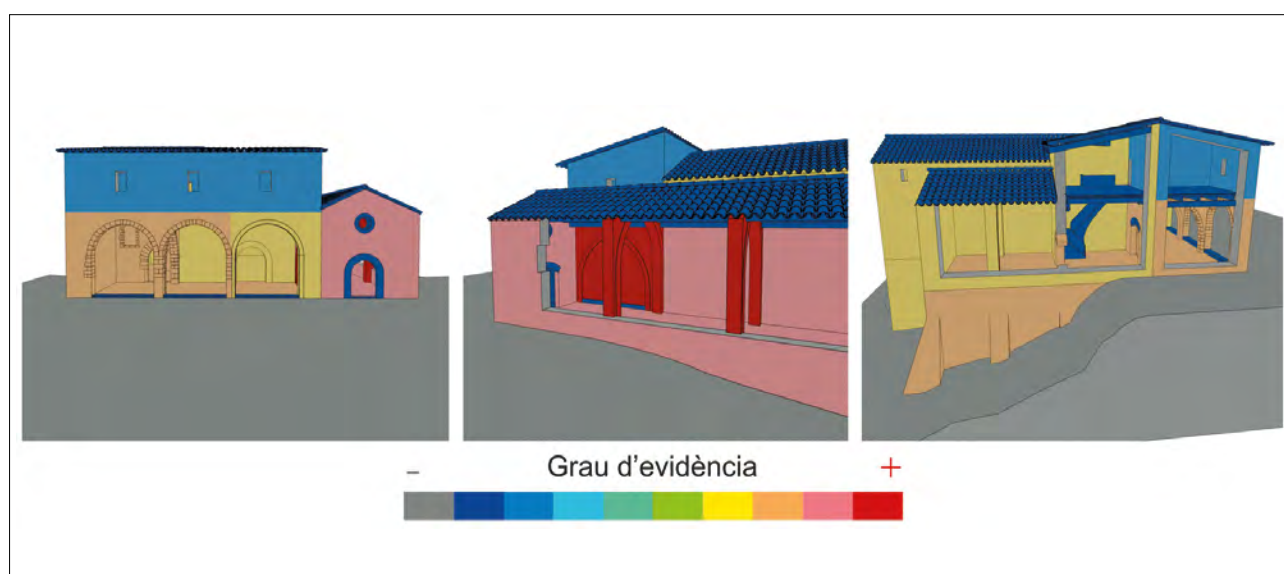

Figura 3. Informació en planta de la qual s'ha disposat.

Figura 4. Exemple d'aplicació de l'Escala d'Evidència Històrica / Arqueològica sobre el model tridimensional restituint de l'hospital i la capella.

5 Servicio Histórico Militar. Plano núm. 2231: *Planos de edificios y puente romano de Martorell* (seis hojas). A-27-51.

L'hospital

L'hospital de Martorell presentava una disposició arquitectònica singular, que no incloïa el pati central que freqüentment trobem a molts dels establiments hospitalaris medievals (Conejo, 2002, p. 90-127). L'accés principal a l'edifici es realitzava mitjançant un porxo obert a peu de camí, format per tres arcs de mig punt que conformaven la façana exterior. Aquest porxo exercia funcionalment com a espai de transició entre l'exterior i l'interior de l'edifici. Entre la línia d'arcs de façana i el mur interior es disposaven tres arcs transversals, recolzats sobre permòdols, que sostenien una biga correguda longitudinal. Aquesta biga principal actuava com a element estructural base sobre el qual es recolzaven les bigues transversals del forjat que sustentava el pis superior. La façana oest tancava el porxo per aquest costat, mentre que l'extrem oposat, originàriament obert a l'exterior mitjançant un arc apuntat, fou modificat posteriorment amb la construcció de la capella de Sant Joan, adossada en aquest extrem oriental.

La façana interior del porxo presentava dos accessos que conduïen a les dues crugies que organitzaven l'espai intern de l'edifici. S'ha exclòs de l'anàlisi arquitectònica del període medieval l'extrem occidental del conjunt, atès que correspon a un espai afegit al segle XIX. D'un dels portals d'accés —situat al costat esquerre— en conservem documentació gràfica directa (fig. 5), així com d'una obertura situada a mitja altura que podria correspondre a una fornícula probablement destinada a acollir una imatge. El portal dret, en canvi, va desaparèixer a causa de la segregació i posterior edificació moderna al segle XIX, la qual va afectar tant el porxo com la crugia posterior d'aquest sector.

Segons el plànol del segle XIX, la crugia esquerra apareix subdividida en dues estances: una primera, de planta lleugerament trapezoidal, i una segona més profunda, dividida per un arc transversal. Amb tot, la manca d'evidència material directa no permet establir amb certesa si aquest arc és d'època medieval o fruit d'una modificació posterior (fig. 6a-b). Al fons d'aquesta segona estança, una obertura conduïa a un petit espai auxiliar de funcionalitat indeterminada. Ambdues dependències estaven comunicades per un portal amb arc escarser situat a l'angle esquerre, del qual només se'n conserva una imatge parcial.

Figura 5. Imatge de la part conservada del porxo abans de la destrucció el 1987.

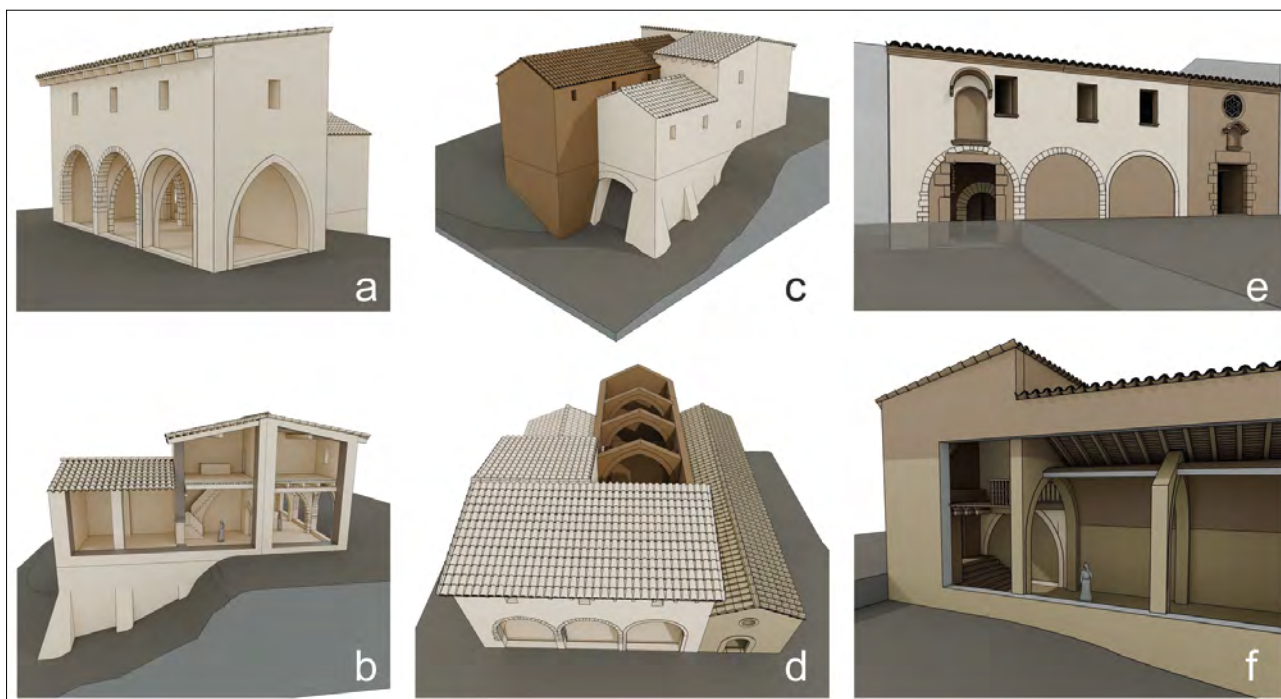

Figura 6. Vistes del model tridimensional de l'hospital i la capella de Sant Joan: Imatge de la façana, amb el porxo i la segona planta (a) i tall lateral que ens mostra l'interior de la crugia esquerra i la planta superior sobre el porxo, amb l'escala d'accés (b). En color marró fosc, volum exterior (c) i disposició dels arcs de diafragma de la crugia dreta amb la capella de Sant Joan, adossada el 1310 (d). Façana del conjunt de l'hospital i la capella, amb les modificacions del segle XVIII un cop elevada la rasant del carrer (e) i vista de l'interior de la capella, amb la incorporació del cor i la falsa volta entre els arcs de diafragma (f).

Pel que fa a la crugia de la dreta, accessible des del porxo mitjançant un portal de característiques similars al de l'esquerra —probablement de dimensions més elevades—, aquesta es configurava com una nau única de planta trapezoidal, que s'estenia al llarg de tota la profunditat del solar. No es disposa d'informació sobre la possible comunicació directa entre les dues crugies. Tot i les llacunes documentals, la hipòtesi més versemblant és que la crugia dreta seguís el model de nau amb arcs de diafragma per a la sustentació de la coberta, com era habitual en l'arquitectura hospitalària del període (Conejo, 2002, p. 216-223) (fig. 6c-d). D'altra banda, no sembla probable que la segona planta documentada s'estengués sobre tota la superfície de la planta inferior i la restringim a la superfície que ocupen el porxo i la primera estança de la crugia esquerra.

Alguns comentaris dels visitadors recollits en les visites pastorals⁶ aporten indicis valuosos quant als espais i la seva funcionalitat, tot i la dificultat de la seva transposició a la distribució real de l'edifici: el 1446 el visitador manà que adaptessin «la cambra o casa» que «es diu de les dones», a més d'haver de reparar algunes parets (VP 19, f. 269v), habitació que encara no estava totalment reparada el 1447 (VP 16, f. 432r). A la segona meitat del segle XV, comptem amb algunes informacions que parlen de la distribució d'espais a l'interior de l'edifici. Així, el 1449 es dona detall de la disposició de 4 llits per homes, 2 per dones i 1 pel capellà (VP 16, f. 433r), mentre que trenta anys després —el 1480— el nombre de llits esmentat és de 5, repartits 3 a la planta baixa i 2 a la superior. El 1484 es fa esment de la cuina, amb una caldera de cabuda de 3 «cantis», 1 «taça» d'aram, una paella i una olla d'aram, 2 «aserpents» —paelles— de ferro, una taula gran, una petita i 3 bancs (VP 21, f. 114v). El 1508 es detalla que l'edifici disposa de 8 «cubicula» (VP 29 f. 268r) i el 1588 s'insta a la construcció d'«una cuyna per les dones perquè sien separades dels hòmens» i s'ordena a l'administrador que «faci fer una figura de un Christ image perquè tingan les qui acapten en lo carrer (o) plaça per dit Ospital» (VP 49, f. 56v).

6 Llibre de Visites Pastorals de l'Arxiu Diocesà de Barcelona = VP.

Les transformacions documentades a través de les fonts conservades, així com aquelles que amb tota probabilitat es produïren durant la refecció de l'edifici al segle XVIII, posterior als estralls ocasionats per la guerra de Successió, resulten difícils de caracteritzar amb precisió a causa de la limitació de la documentació existent. Consta, a partir de les referències del visitador, que l'hospital havia quedat enrunat després de la guerra (Pagès, 1992, p. 151). Excepte en aquells casos en què es conserven evidències materials directes, com les observades a la zona del porxo preservada fins a l'any 1987, és complex establir la naturalesa i cronologia exacta de les modificacions arquitectòniques introduïdes.

La capella

Tal com s'ha indicat prèviament, la construcció de la capella de Sant Joan constitueix una actuació diferenciada, tant pel que fa a l'origen com a la funcionalitat, respecte a l'edifici hospitalari al qual es troba físicament vinculada. Malgrat la seva immediatesa espacial, l'anàlisi arquitectònica indica que la capella fou concebuda com una unitat autònoma, i no pas com una dependència funcional integrada dins el conjunt hospitalari. La cronologia assignada a aquesta construcció situa la seva execució entorn de l'any 1310. Des d'un punt de vista constructiu, la capella fou adossada al mur oriental de l'hospital, aprofitant-lo estructuralment i mantenint la línia de façana amb l'edifici hospitalari. Les transformacions efectuades al llarg del segle XVIII, i especialment la modificació de la rasant del carrer, comportaren alteracions significatives en la façana i en l'accés, fet que dificulta la reconstrucció precisa de la seva disposició original. Amb tot, diversos indicis arquitectònics permeten afirmar que, ja des del moment de la seva construcció, la capella implicà el tancament de l'arc lateral oriental del porxo de l'hospital, el qual es mantenia obert en origen i encara és identificable visualment.

Pel que fa a la seva configuració espacial, la capella presenta una planta rectangular dividida en quatre trams, delimitats per arcs de diafragma que sostenien la coberta. Actualment, la nau es cobreix amb una volta de canó construïda amb maó arrebossat, la qual confereix als antics arcs de diafragma una funció aparentment toral, tot i que aquests mantenen estructuralment la seva funció original (fig. 6e-f). Al mur del fons s'hi adossa un arc de mig punt, també arrebossat, la datació i funció del qual no es poden establir amb certesa per manca d'evidències documentals o arqueològiques. Per tant, cal mantenir oberta la hipòtesi sobre si es tracta d'un element medieval o d'una incorporació posterior.

Les primeres referències documentals relatives a l'estat constructiu de la capella es remunten a 1367, quan s'indica la necessitat de reconstruir l'espai situat sobre el portal (VP 5bis, f. 85v). Al llarg dels segles XV i XVI aquestes preocupacions es reiteren, com mostra, per exemple, la indicació de fer obres en un portal interior darrere l'altar (1446: VP 19, f. 268r), o l'observació genèrica de degradació l'any 1414 (VP 11, f. 127r). Les afectacions més rellevants es concentren en la coberta i els paraments verticals. El 1484, s'esmenta explícitament el mal estat de la teulada (VP 21, f. 114v), i el 1498 s'ordena una reconstrucció parcial amb un termini màxim de sis mesos, sota pena de cinc lliures (VP 25, f. 60r). El 1508, es prescriu la restauració interior i exterior de les parets en el termini d'un any (VP 29, f. 267v). El 1511, la capella es trobava en un estat de deteriorament avançat i era utilitzada com a magatzem de fusta; es concedí un termini d'un any per a buidar-la, sota

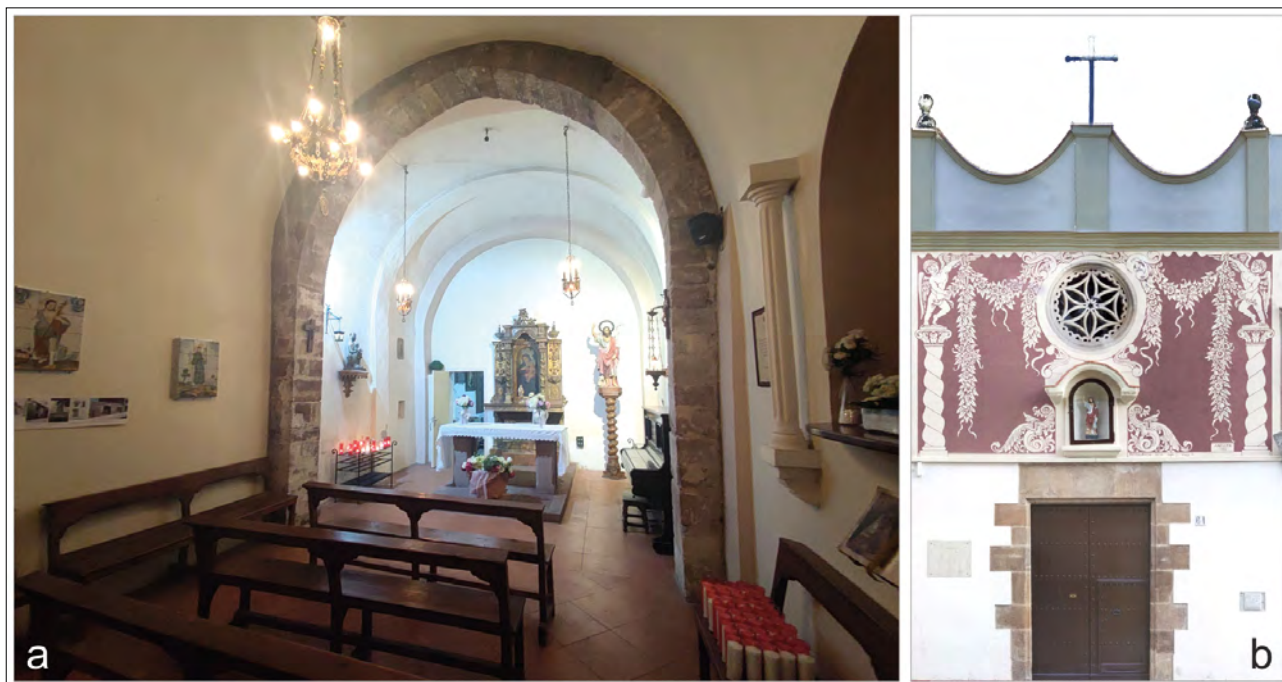

Figura 7. Interior de la capella a l'actualitat (a) i façana amb l'esgrafiats de 1992, obra de Jaume Amat.

amenança d'excomunió (VP 32, f. 10v). Les deficiències estructurals es reiteraren el 1513 (VP 32, f. 176v) i foren qualificades d'«*urgentíssima necessitat*» l'any 1522 (VP 34, f. 151v).

Tot sembla indicar que s'hi dugueren a terme obres de consolidació durant el segle XVI, si bé la problemàtica estructural reapareix cap al final de la centúria: el 1584, es documenta una secció de la teulada descoberta (VP 46, f. 86r) i, l'any 1588, la capella encara es trobava en procés de restauració (VP 49, f. 56v). A mitjan segle XVII, les fonts testimonien un estat aparent de normalització (VP 55, f. 255r), fins a l'arribada dels esdeveniments bèl·lics de la guerra de Successió. Aquest conflicte tingué un impacte sever sobre el conjunt urbà de Martorell, i particularment sobre la capella. Segons l'acta de visita pastoral del 13 de novembre de 1715, redactada pel canonge Bartomeu Nadal, la capella de Sant Joan es trobava destruïda a conseqüència de la guerra, i havia perdut fins i tot l'altar (VO 1715, f. 15v).⁷

Amb posterioritat, ja entrat el segle XVIII, s'efectuaren noves intervencions arquitectòniques. La transformació de la façana i l'escalinata d'accés, per adaptar-se al nou nivell del carrer, i la construcció del cor daten d'aquest moment. El coronament actual no es documenta abans de la primera dècada del segle XX, mentre que la decoració esgrafiada és obra de 1992 (fig. 7).

UN CENTRE ASSISTENCIAL EN UN NODE VIARI: LES FUNDACIONS

L'estudi documental sobre l'hospital i la capella de Sant Joan fet per Josep Baucells (2017, inèdit) ha permès deixar de banda l'atribució de les fundacions a Guillema de Castellvell, senyora de la baronia entre 1206 i 1228 (Clopas, 1945, p. 60). Una

⁷ Visites Pastorals de l'Arxiu de la Catedral de Barcelona = VO.

atribució, val a dir, que tot i no comptar amb cap evidència documental s'ha repetit en tota la bibliografia posterior (Codina 1971, Pagès 1992). Tanmateix, sí que té una vinculació amb els esdeveniments que analitzem, com veurem més endavant. Josep Baucells dona a conèixer un seguit de documents emesos pel papa Honori III que, malgrat haver estat publicats amb anterioritat (Mansilla, 1965, p. 290-293), s'havien passat per alt i aporten prou dades per a la identificació del fundador de l'hospital, les seves motivacions i el context en el qual s'esdevé. Es tracta de tres documents expedits entre el 16 i el 17 de gener de 1222, dos dels quals fan referència directa a les actuacions de Pere Grony a Martorell i un tercer, també vinculat a Pere Grony, parla sobre Caldes d'Estrac i serà d'interès per a nosaltres més endavant.

El testimoni més eloqüent sobre l'origen medieval de l'hospital i la capella de Sant Bartomeu a Martorell el trobem al document pontifici del 16 de gener de 1222. Adreçat a Pere Grony, ciutadà de Barcelona, estableix la protecció apostòlica sobre un conjunt d'instal·lacions religioses i assistencials vinculades a la restauració del pont antic de Martorell. Pere Grony havia emprès amb fons propis la reconstrucció de la capella dedicada a Sant Bartomeu —que no hem de confondre amb la de Sant Joan Baptista— i havia aixecat un hospital proper per als vianants, tot contribuint de forma decisiva a la restauració del pont, empresa fins aleshores considerada gairebé impossible. Aquestes accions són reconegudes i validades per les autoritats eclesiàstiques locals, en particular pel bisbe Berenguer II de Palou i el capítol de la catedral de Barcelona, que comuniquen al pontífex la rellevància i magnitud de l'obra. Com a resposta, el papa estén la seva protecció directa sobre el lloc i sobre les persones que hi serveixen Déu, tot garantint-los el gaudi dels béns actuals i futurs, obtinguts per mitjans legítims.

Aquesta primera disposició pontificia es veu complementada per una segona, expedida l'endemà, el 17 de gener de 1222, també en favor de Pere Grony i de la seva obra a Martorell. En aquest cas, la carta no s'adreça directament al benefactor, sinó a tots els fidels cristians establerts a la província Tarraconense, amb l'objectiu de mobilitzar recursos per a la finalització del pont. El text exposa clarament que, malgrat la voluntat de Grony d'acabar l'obra en benefici dels vianants, les seves possibilitats econòmiques no són suficients, raó per la qual es fa una crida a la caritat comunitària. Aquesta carta pontificia adopta el format habitual de les exhortacions eclesiàstiques a l'almoina: apel·la a la pietat dels destinataris, recorda les recompenses espirituals de les bones obres i promet una retribució concreta en forma d'indulgències. En aquest cas, es concedeixen deu dies de remissió de penitència a tots aquells que col·laborin en l'empresa. El papa, confiat en l'autoritat dels beats apòstols Pere i Pau, autoritza així una subvenció espiritual a canvi de suport material, un recurs recurrent en l'època per finançar projectes de caràcter religiós o assistencial, però també obres públiques d'interès comú, com els ponts i els hospitals.

Aquest segon document aporta elements clau per a la comprensió del projecte de Pere Grony: confirma el caràcter obert i comunitari de l'obra, destinada al pas de viatgers i pelegrins, i reforça el reconeixement institucional a nivell eclesiàstic. D'altra banda, suggereix també que l'obra de Martorell, malgrat l'impuls inicial i la implicació directa del seu promotor, necessitava encara ajut extern per ser completada, un fet que convida a pensar en la magnitud de la intervenció o en les dificultats tècniques i econòmiques de reconstruir una infraestructura complexa com era el pont. Aquest conjunt documental permet, per tant, rebutjar antigues atribucions sense fonament i reconstruir amb detall les circumstàncies i motivacions

de la fundació de l'hospital, la reconstrucció de la capella de Sant Bartomeu i el projecte de refecció del pont.

Amb el pas del temps, l'espai assistencial i religiós creat al voltant del pont i l'hospital de Martorell va continuar evolucionant i ampliant-se. Així ho demostra la fundació, a inicis del segle XIV, de la capella dedicada a Sant Joan Baptista, situada just al costat de l'hospital, a mans de Pere Roig, un prohoms local amb recursos econòmics suficients per impulsar una obra d'aquest abast. Tot indica que la capella ja era activa l'any 1310, quan s'hi celebraven oficis religiosos de manera regular. Tanmateix, el seu fundador no havia sol·licitat ni el consentiment del rector de Martorell ni el del bisbe, circumstància que va donar lloc a un conflicte jurisdiccional. El cas fou instruït pel rector Pere de Canals, i en resta constància documental en un procés datat el 19 de gener de 1313, on es fa constar explícitament que Pere Roig «*feia poc que l'havia construït al costat de l'hospital*». Aquesta referència, conservada al Registre Capítular (RC 2, f. 39r)⁸, constitueix la primera menció fefaent de la nova capella i del litigi canònic associat a la seva fundació irregular. El cas reflecteix un fenomen no infreqüent a la Baixa Edat Mitjana: la iniciativa privada de fundacions religioses per part de laics amb cert poder adquisitiu, sovint motivats per raons devocionals, assistencials o de prestigi social, que podien entrar en conflicte amb la jurisdicció parroquial o episcopal establerta.

Aquesta nova capella acabarà donant nom a l'hospital, tot i que de manera confusa posteriorment, quan se l'anomena de Sant Joan de Déu. No podem afirmar que cap de les dues denominacions tingui antiguitat perquè la vinculació que documentem per a l'hospital a la visita pastoral de 1588 és amb la del Sant Crist (VP 49, foli 56v). Una devoció que es mantindrà fins al 1987 amb la presència d'una gran fornícula a la façana de l'antic hospital. Per altra banda, l'estat de la capella de Sant Joan que veiem a les visites pastorals la desvincula d'una funcionalitat lligada a l'hospital.

ELS INDICADORS DE MOBILITAT A TRAVÉS DE LA XARXA VIÀRIA MEDIEVAL

De les dues fundacions, centrem-nos en la de l'hospital, protagonitzada per Pere Grony. La creació d'hospitals a Catalunya respon a una llarga trajectòria històrica que, ja des d'època altmedieval, mostra una implantació progressiva i extensa arreu del territori (Conejo, 2010; Martínez, 2020). Sense pretendre una exhaustivitat que excediria els límits d'aquest estudi, cal recordar que fins al segle XIV es documenten un centenar llarg d'hospitals a Catalunya, la qual cosa evidencia una clara voluntat institucional i social d'atendre les necessitats assistencials de la població, dins la concepció dels hospitals en aquell moment (fig. 8).

En aquest marc general, les fundacions hospitalàries promogudes per Pere Grony a Martorell i Caldes d'Estrac (Alarcon, 2022, p. 25-32) s'insereixen plenament dins la dinàmica expansiva d'aquests establiments al llarg del segle XIII. Aquest període es caracteritza per una intensificació de les fundacions assistencials, sovint vinculades al desenvolupament de xarxes viàries, a l'increment del trànsit comercial i de pelegrinatge, i a l'afirmació de noves formes d'organització urbana. Malgrat

⁸ Llibres de Registres Comuns de l'Arxíu Diocesà de Barcelona = RC.

les dificultats inherents a la reconstrucció detallada de la xarxa viària del segle XIII, l'anàlisi de l'articulació territorial entorn de Martorell permet subratllar el paper estratègic d'aquest enclavament com a node de comunicacions de primer ordre. L'encreuament de camins, la proximitat a eixos de pas transversals i la presència de dos rius que cal travessar —amb els condicionants que això suposa— converteixen Martorell en un lloc òptim per a la implantació d'un hospital. Aquesta funció central es veu reforçada per la primera menció documental coneguda de Martorell, datada de l'any 1032 (Pedemonte, 1929, p. 87), on ja s'identifica la localitat com a seu d'un mercat. Aquesta condició no sols reflecteix una activitat econòmica significativa, sinó que constitueix un indicador clar de l'existència d'un nucli organitzat capaç d'atreure població flotant i de consolidar estructures pròpies d'un entorn urbà en formació.

L'hospital de Martorell s'inscriu plenament dins la tipologia d'hospital de camí (Adell 1983, p. 16). Tanmateix, presenta una singularitat remarcable en relació amb altres fundacions contemporànies: la seva articulació amb un programa constructiu més ambiciós, que inclou la reconstrucció de la capella de Sant Bartomeu —entorn de la qual s'establirà el cementiri anomenat «dels pobres»— i, sobretot, el projecte de rehabilitació del pont sobre el Llobregat al Congost de Martorell, una infraestructura clau per a la mobilitat i el trànsit entre comarques. La dimensió excepcional d'aquest darrer projecte es fa palesa en la documentació pontifícia d'Honorí III de 1222, on s'explicita la dificultat de l'empresa: «*la reparació del qual ningú dels moderns ho ha intentat degut a la dificultat de l'obra a la vegada que per a la reparació de l'esmentat pont ja hi han fet tant embalum, que ha donat l'esperança que s'acabarà l'obra, que fins ara es desesperaven...*» (Mansilla 1965, traduït per Baucells 2017). Aquest testimoni

Figura 8. Mapa de situació d'alguns dels hospitals medievals coneguts a l'entorn de Martorell i de les fundacions de Pere Grony (a) i detall del nucli de Martorell amb indicació dels principals elements del segle XIII comentats en aquest treball com a elements indicadors de mobilitat (b).

no només valida l'abast del projecte, sinó que també evidencia que es van iniciar preparatius concrets sobre el terreny, fet que descarta la mera intencionalitat.

La documentació medieval recull nombroses deixes vinculades a la reparació i construcció de ponts i camins, un àmbit habitual d'expressió de la pietat laica. En el cas del pont de Martorell, les donacions s'estenen des de l'any 1089, amb una deixa de quatre quarteres d'ordi i una de forment *ad opera ponti Lubricati*, fins a mitjan segle XII. Destaquen les aportacions del 1091 (una unça d'or), les dues del 1092 (dues mancusades i dos mancusos) i del 1143 (setze quarteres de civada), sempre amb la finalitat explícita de contribuir a l'obra del pont (Pagès 1992, p. 153-160). No queda clar, però, si aquestes deixes es dirigien al manteniment de l'estructura romana original o a intents de reconstrucció d'un pont ja desaparegut. Força autors, fins ara, han sostingut la hipòtesi que una riuada del 1143 hauria destruït el pont romà, fet que explicaria la deixa d'aquell any (Dura, 1928; Codina 1971; Pagès 1992, p. 157). Ara bé, cap font sosté aquesta afirmació i, de fet, el mateix raonament podria aplicar-se a la deixa de 1089 o qualsevol de les altres. No tenim cap constatació de la desaparició del pont fins a l'any 1222, quan sembla indiscutible que es trobava en estat ruïnós o intransitable, i que el projecte impulsat per Pere Grony responia a una necessitat real, compartida per una comunitat que començava a recuperar l'esperança en la seva reconstrucció, amb una clara consciència de la dificultat tècnica que representava.

Tot i l'ambició del projecte, els estudis arqueològics actuals no revelen indicis d'una intervenció constructiva entre l'estructura romana i el pont gòtic que es conserva avui (Galindo; Álvarez; Mauri 2025). Això permet deduir que Pere Grony va assolir plenament els seus objectius en la fundació de l'hospital i en la restauració de la capella de Sant Bartomeu, però probablement no va poder culminar la reconstrucció del pont. Malgrat això, el projecte mateix il·lustra fins a quin punt els hospitals medievals podien transcendir la seva funció assistencial immediata per esdevenir instruments de transformació del territori i d'articulació de les xarxes de mobilitat medievals. Caldrà esperar al 26 de maig de 1283, quan Pere el Gran posa sota reial custòdia i salvaguarda els obrers que treballassin en l'obra del pont i a aquells que recollissin almoïna en favor de l'obra. S'enceta així un llarg període d'obres que es perllongarà com a mínim fins al 1295 (Pedemonte, 1929, p. 191).

Pere Grony fou un destacat mercader i banquer barceloní del segle XIII, representant paradigmàtic de l'ascens de l'anomenada *aristocràcia del diner* en una ciutat en plena transformació urbana i econòmica (Batlle, Busquets i Navarro, 1989). Procedent d'una família d'origen probablement rural, els Grony apareixen documentats a Barcelona des de 1138 i, durant els segles XIII i XIV, acumulen una important fortuna mitjançant la gestió de monopolis, drets municipals i activitats comercials. Pere Grony en particular va destacar com a armador i prestador, exercint pràctiques sovint considerades usureres per l'Església. En el seu testament, de 1227 (Pont 1990), mostra un fort component de penediment religiós, quan reconeix les seves «*injúries*» —formes d'enriquiment moralment qüestionables— i intenta redimir-se deixant bona part del seu patrimoni al bisbe de Barcelona, marmessor principal. Les seves donacions inclouen terres i recursos per a finalitats socials i religioses, com la millora del cementiri de Santa Maria del Mar o l'ampliació de l'hospici. També consagra el seu fill petit a la carrera eclesiàstica.

L'actuació de Pere Grony en la fundació d'hospitals com el de Martorell —i paral·lelament la seva participació en la del de Caldes d'Estrac— planteja la necessitat

d'anar més enllà d'una lectura exclusivament pietosa o altruista. Què porta aquest armador i potentat del primer terç del segle XIII a implicar-se en projectes d'aquesta magnitud? Cal considerar la possible existència d'un conjunt de motivacions interrelacionades, tant d'ordre espiritual com social, econòmic i estratègic. Un dels elements clau per entendre aquesta implicació és la figura de Guillem de Castellvell, titular d'aquesta senyoria i també del castell de Montcada. El 1208 va concedir franqueses als habitants de Martorell des del pont de Sant Bartomeu fins a l'Anoia (Pedemonte, 1929, p. 138) i el 9 de juliol de 1219 funda —juntament amb el seu fill— una quadra independent de la jurisdicció feudal del castell de Montcada, amb l'objectiu d'establir un hospital de pobres i pelegrins a Caldes d'Estrac, aprofitant les aigües termals del lloc. Aquesta fundació no només trencava amb la jurisdicció feudal ordinària, sinó que dotava el nou establiment d'una autonomia jurídica i econòmica notable (Alarcon 2022, p. 11 i 25; Alarcon, 2023, p. 150-151). En aquest context, Pere Grony apareix vinculat directament a la iniciativa, al costat d'altres figures destacades com el bisbe de Barcelona, Berenguer II de Palou. La seva implicació fou tan significativa que mereixé l'atenció pontificia del papa Honori III l'any 1222, document que demostra el pes del projecte i el seu ressò en els cercles eclesiàstics i polítics del moment.

Aquesta participació no pot desvincular-se del perfil del mateix Grony, reconegut com un dels principals armadors del seu temps i home de negocis amb interessos transversals. La fundació i promoció d'hospitals situats en punts estratègics del territori, com ara Martorell —clau en la xarxa de comunicacions entre Barcelona i l'interior del país— o Caldes d'Estrac, s'emmarquen probablement en una voluntat d'afavorir la mobilitat de persones i mercaderies, tot garantint la seguretat i l'assistència en les principals rutes comercials, en complicitat i compartint interessos amb l'aristocràcia feudal i eclesiàstica. Així, a més del component caritatiu, cal considerar també la dimensió funcional i econòmica d'aquestes institucions dins d'un sistema viari emergent. En definitiva, la participació de Pere Grony en aquests projectes hospitalaris respon a una combinació de pietat, estratègia política i lògica econòmica, en la qual conflueixen les relacions personals amb figures com Guillem de Castellvell i el bisbe Berenguer II, la promoció institucional de l'Església i els interessos pràctics de les xarxes mercantils.

CONCLUSIONS

L'estudi de l'antic hospital medieval de Martorell i de la seva capella annexa de Sant Joan Baptista permet restituir, amb fonaments documentals i gràfics sòlids, un capítol fins ara marginat del patrimoni assistencial català. Lluny de ser un establiment menor o perifèric, l'hospital fundat per Pere Grony al primer terç del segle XIII, s'inscriu plenament dins els grans corrents de transformació social, econòmica, urbana i espiritual que caracteritzen la Catalunya del moment. El conjunt, tal com ha quedat demostrat, no pot entendre's des de la simplificació d'una estructura monofuncional. Ans al contrari, el projecte impulsat per Grony comprenia tres components interrelacionats: la restauració d'un pont de gran complexitat tècnica, la construcció o restauració d'una capella —dedicada a Sant Bartomeu— i la fundació d'un hospital de camí. Aquest darrer, tot i la destrucció total del seu edifici l'any 1987, pot ser parcialment reconstruït gràcies a la combinació de fonts

arqueològiques d'urgència, plànols del segle XIX, visites pastorals i documentació pontifícia. La seva arquitectura, atípica en alguns aspectes, com la manca de pati central o la presència d'un porxo frontal amb arcs de mig punt, evidencia potser una adaptació funcional a les condicions locals.

Una de les aportacions centrals d'aquest estudi és la reconstrucció 3D del conjunt hospitalari, que ha anat més enllà d'una simple restitució visual o exercici de divulgació. La modelització virtual s'ha revelat com una eina de treball fonamental per a la contextualització crítica de les informacions documentals i gràfiques disponibles, cosa que permet contrastar hipòtesis, avaluar coherències espacials i proposar solucions a qüestions obertes relatives a l'estructura, l'arquitectura interna i els àmbits de circulació de l'hospital. En aquest sentit, l'ús d'aquestes eines digitals demostra un notable potencial per respondre preguntes pròpiament arqueològiques —com ara la disposició dels espais, les relacions funcionals entre edificis o les fases constructives del conjunt—, especialment en contextos en què el registre material ha desaparegut o es conserva de manera fragmentària.

L'altra gran aportació de l'estudi és la identificació precisa del fundador, Pere Grony, i la reinterpretació de la fundació de l'hospital dins un marc geogràfic, econòmic i espiritual més ampli. Les fonts documentals analitzades, ignorades per la historiografia local fins fa poc, no només aporten informació directa sobre la construcció i evolució del conjunt, sinó que també permeten comprendre la seva articulació amb la xarxa viària i hospitalària catalana, la seva funció devocional i, alhora, posar de manifest fluxos comercials i estratègies econòmiques associades al control i a l'explotació d'aquest espai de pas. En paral·lel, s'ha pogut diferenciar clarament l'origen i la funció de la capella de Sant Joan Baptista, construïda a inicis del segle XIV per iniciativa d'un altre prohoms local, Pere Roig. La seva vinculació física a l'hospital —però no funcional ni fundacional— ha estat font de confusió durant segles, i ha requerit una anàlisi acurada per tal de restituir-ne el caràcter autònom. La seva conservació parcial fins als nostres dies, tot i les nombroses modificacions, permet encara aproximar-se a la seva arquitectura original i entendre l'evolució de l'espai religiós al llarg dels segles.

L'evolució posterior del conjunt, especialment a partir del seu trasllat l'any 1842 i la progressiva fragmentació, reflecteixen els processos de transformació urbana de Martorell en aquell moment. La desaparició definitiva de l'antic hospital, tot i les intencions inicials de preservar-ne les restes dins el nou projecte constructiu, posa en evidència la fragilitat del patrimoni històric davant dels interessos urbanístics contemporanis. La seva recuperació historiogràfica és un acte de justícia patrimonial i una eina per pensar, des del passat, les polítiques de preservació del futur.

BIBLIOGRAFIA

- Adell, J-A. (1983). L'hospital de pobres de Santa Magdalena de Montblanc i l'arquitectura hospitalària medieval a Catalunya. *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, (4), 239-263 .
- Alarcon, X. (2022). «Per virtut e gràcia de l'aygua». *Història medieval de Caldes d'Estrac (1219-1500)*. Arxiu Comarcal del Maresme (Col·lecció documents i estudis maresmencs 7).

- Alarcon, X. (2023). *Història del castell de Mataró i dels seus senyors feudals (1031-1419)*. Fundació Iluro.
- Álvarez, A.; Galindo, J.; Mauri, A. (2025). El Pont del Diable: tècniques constructives, materials i seqüència històrica. Dins: *Taula rodona - Pont del Diable. El context històric i les transformacions del pont i el seu entorn. Les imatges i les llegendes* (p. 162-198). Centre d'Estudis Martorellencs.
- Aparicio, Pablo; Figueiredo, César. (2016). El grado de evidencia histórico-arqueológica de las reconstrucciones virtuales: hacia una escala de representación gráfica. *Otarq. Otras Arqueologías*, (1), 235-247.
- Baucells, J. (2017). *L'Hospital i la capella de Sant Joan, dos valors de Martorell, i esclat d'una comunitat i del pont del Llobregat*. (Inèdit).
- Batlle, C.; Busquets, À.; Navarro, I. (1989). Aproximació a l'estudi d'una família barcelonina els segles XII i XIV: els Grony. *Anuario de Estudios Medievales*, (19), 285-310.
- Clopas, I. (1945). *Resumen histórico de Martorell relacionado con la historia de Cataluña*. Ajuntament de Martorell.
- Clopas, I. (1956). Historia del Hospital de Martorell. *Vida Parroquial*, (juny 1956), 8-9.
- Codina, J. (1971). *Inundacions al Delta del Llobregat*. Rafael Dalmau.
- Conejo, A. (2002). *Assistència i hospitalitat a l'edat mitjana. L'arquitectura dels hospitals catalans: del gòtic al primer renaixement*. Tesi doctoral. Universitat de Barcelona.
- Conejo, A. (2010). La Financiación de los Hospitales de la Corona de Aragón durante la baja Edad Media: condiciones sociales, económicas y espirituales. Dins: S. Cavaciocchi (ed.), *Le interazioni fra economia e ambiente biologico nell'Europa preindustriale: Sec. XIII-XVIII (Atti della XLI Settimana di Studi. Prato, 26-30 Aprile 2009)* (p. 437-444). Istituto Internazionale Di Storia Economica «F. Datini» i Firenze University Press.
- Dura, F. (1928). La Vila de Martorell, *Butlletí Excursionista de Catalunya*, (395), 125-137.
- Mansilla, D. (1965). *La documentación pontificia de Honorio III (1216-1227). Monumenta Hispaniae Vaticana. Sección: Registros*, vol II. Instituto Español de Historia Eclesiástica.
- Martínez, A-J. (2020) «Al llarg d'un riu. La xarxa d'hospitals al Baix Llobregat medieval». *Materials del Baix Llobregat*, (23), 55-61.
- Pagès, M. (1992). *Art romànic i feudalisme al Baix Llobregat*. Centre d'estudis Comarcals del Baix Llobregat i Publicacions de l'Abadia de Montserrat (Biblioteca Abat Oliba, 108).
- Pedemonte, B. (1929). *Notes per a la història de la baronia de Castellvell de Rosanes: Martorell, Castellví de Rosanes, Castellbisbal, Sant Andreu de la Barca i Sant Esteve Sasrovires*. Impremta Elzeviriana i Llibreria Camí.
- Pont, M. (1990). El testament de Pere Grony: 1227. *Mediaevalia*, (9), 179-184.

Universitat de Girona
Càtedra Roses d'Arqueologia
i Patrimoni Arqueològic

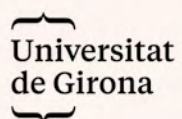

Ajuntament de Roses
www.roses.cat

Fundació Girona
Regió de Coneixement

Universitat de Girona
Diputació de Girona
Ajuntament de Girona
Consell Social de la UdG
Cambra de Comerç

Documenta
Universitaria